

INTERTEXTUALITATEA ȘI SIMBOLISTICA APEI

Georgiana Elisabeta PANAIT,
profesor, școala nr. 5 „V. Cristoforeanu”,
Râmnicu Sărat, România

Abstract

The article deals with problem of water in terms of intertextuality and symbolism, relying on literature and culture in the current research.

Rezumat

În articol, abordăm problema apei din perspectiva intertextualității și simbolisticii, punând la baza cercetării literatura și cultura.

S-a discutat, adesea, despre apă atât în literatură (română și universală), cât și în cultură. Astfel, semnificațiile simbolice ale apei pot fi reduse, în aceste domenii, la trei lucruri: apa - originea vieții, apa - mijloc de purificare, apa - centru de regenerare¹. Un exemplu elocvent, în acest sens, îl regăsim în lucrarea Rig-Veda, care preamărește rolul apelor ca purtătoare ale vieții, ale forței și ale purității, atât pe plan spiritual, cât și trupesc:

„Voi, Ape care înviorați, aduceți-ne forța,
măreția, bucuria, iluminarea!

Voi, ape, dați leacului întreaga lui putere,
ca să fie platoșă trupului meu...”

Apa este un element al nemuririi, al tinereții veșnice și al invincibilității. Un mit ilustrând această proprietate a apei este cel al scaldării eroului din mitologia greacă, Ahile, în apele Stixului de către mama sa, Thetis, care dorea să-i confere nemurire prin această acțiune.

Există și în mitologia românească, precum și în alte mitologii, „fântâni ale tinereții, „a căror apă oferă celui care o bea tinerețe veșnică”.

De proprietatea apei de a produce o metamorfozare completă este legat și mitul lui Narcis, erou al mitologiei grecești. El a rămas îndrăgostit de chipul său, privindu-l în unda unui lac și vrând să se apropie de el, a căzut în apă și s-a înecat. Trupul său s-a metamorfozat într-o narcisă sub proprietatea magică a apei.

O altă interpretare a apei ar fi cea de element transcendental: Luntrașul Charon, personaj aparținând mitologiei grecești, era singurul navigator al râului Styx. Acest râu reprezenta singura cale de trecere către tărâmul morților. Acest mit stă la baza unui obicei păstrat și în zilele noastre, în unele țări, acela de a pune doi bani pe ochii defunctului înainte de înmormântarea lui. Se crede că acești bani vor fi oferiți luntrașului în schimbul traversării râului în cauză.

Apa primordială, simbol al genezei, o întâlnim și în literatură, atât în cea cultă, cât și în cea populară. Astfel, în poemul „Luceafărul” de Mihai Eminescu, marea este cea care simbolizează geneza. Luceafărul se aruncă din cer în mare spre a se naște ca tânăr zeu al apelor, prezentându-se prima oară fetei de împărat:

„Și apa unde-a fost căzut
În cercuri se rotește,
Și din adânc necunoscut
Un mândru tânăr crește”.

În literatura română, apa este și un simbol al purificării. Astfel, în nuvela „Dincolo de nisipuri” de Fănuș Neagu, apa simbolizează puritatea. Atât pentru săteni, cât și pentru Șuștene, personajul principal al nuvelei, apa constituie idealul dorit cu înfrigurare. Nici drumul anevoios nu-i oprește pe căutători, dar de fiecare dată, când par a se apropia de ideal, acesta se îndepărtează (amintim aici popasul la cele două mori). Drumul în căutarea apei reprezintă drumul spre ideal. Apa ca simbol al genezei o întâlnim și în basmul cult „Făt Frumos din lacrimă” de Mihai Eminescu. Născut prin minunea lui Dumnezeu, din lacrima Maicii

¹Bachelard, p. 34.

Domnului, Făt Frumos va cunoaște, de fapt, două nașteri divine: prima, a venirii pe lume din lacrima fecioarei, iar a doua, din porunca lui Dumnezeu, care prefăce izvorul din nou în ființă umană la rugămintea Sfântului Petre.

În basmele populare românești, apa este cea care dă putere personajelor principale, aflate în luptă cu zmeii, care reprezintă răul. Astfel, Prâslea, eroul basmului „Prâslea cel voinic și merele de aur”, reușește să-l învingă pe zmeu, după o luptă grea și lungă, numai cu ajutorul fetei celei mai mici de împărat, care-i dă apă. Și în basmul popular „Greuceanu” eroul este salvat de corbul năzdrăvan, care-i aduce „apă dulce”, adică apă vie, astfel încât Greuceanu îl bagă „pe zmeu” în pământ până la brâu. Simbolul picăturii de apă este cel de a aduce viață veșnică celui care o bea. În lirica contemporană, la Nichita Stănescu, în poezia „Emoție de toamnă”, între elementele cadrului natural se află și cele patru elemente ale universului: pământul, apa, aerul și focul. Apa apare sugerată de substantivul „mare”. Prin această transfigurare, sentimentele exprimate de poet își păstrează puritatea și forța printr-o continuă regenerare:

„Și-atunci mă apropii de pietre și tac,
Iau cuvintele și le-nnec în mare.
Șuier luna și o răsar și o prefac
Într-o dragoste mare”.

Apa, la Eminescu, e materia extincției, integrând ființa în circuitul universal al elementelor. Apa e un element nelipsit din poeziile sale erotice; ea este elementul vital primordial care trebuie să însoțească iubirea, moment premergător nașterii. La Eminescu, izvorul înseamnă o curgere neîntreruptă, el înseamnă origine, primordialitate și aproape că nu lipsește din scenariile sale erotice.

Semnificația simbolurilor acvatice (pe lângă cele 3 dominante menționate deja – origine a vieții, mijloc de purificare și centru de regenerare) capătă conotații noi în lucrările lui Eminescu, și anume cea de (1) simbol al timpului, semnificând chemarea erosului:

„Apele plâng clar izvorând din fântâne”,

sau de (2) dorință ancestrală de reînsciere în procesul revenirii cosmice:

„Mormântul să ni-l sape la margine de râu
Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu”.

În lirica eminesciană (nominalizăm, mai cu seamă, poemul „Lacul”), apa personificată preia zbuluciumul sufletului poetului, emoția acestuia, determinate de așteptarea ființei iubite, vibrând la unison cu aceasta:

„Lacul codrilor albastru
Nuferi galbeni îl încarcă;
Tresărind în cercuri albe
El cutremură o barcă.”

Lacul, cu trestile sale, pare să fie complet dependent de trăirile poetului îndrăgostit. Atât timp cât acesta își așteaptă iubita, visând la scenele care se vor desfășura, lacul se constituie într-o imagine dinamică.

În „Călin (file din poveste)”, tabloul naturii, evocat în ultima parte a poemului, se organizează în jurul imaginii izvoarelor (a apei, în general): imaginea cuibului alungă răceala specifică apei, aduce o notă de căldură și intimitate, sugerând nașterea; epitetul „rotund” subliniază permanența iubirii și, implicit, a nașterii: natura stă sub semnul unei fecundități perpetue.

Marea, o altă ipostază a apei, capătă, în tulburatoarea poezie „În fereastra dinspre mare”, rolul oglinzii: privind în apele mării, pescarul vede chipul fetei de crai, se îndrăgostește de ea și simte atracția adâncului, unica posibilitate de împlinire a iubirii și morții:

„Spre castel vreodată ochii
N-am întors și totuși plâng
Fundul mării, fundul mării
Mă atrage în adânc.”

Apa vie, apa vieții se prezintă ca un simbol cosmogonic. Ea este o poartă a veșniciei tocmai pentru că purifică, vindecă și întinerește. Oceanul, bătrânul ocean, o altă ipostază a apei, încearcă să anuleze condiționarea cosmică, să violeze ierarhia stihilor, prin asaltul simboliceii cetăți a cerului întocmai cum împărăția cerurilor „se ia cu năvala” în:

„Azi oceanu-ntărâtat turbatu-i:
Răcnind, înalță brațele-i de spume,
Le spânzură de nori, să spargă lume
Până furtuna-l reîmpinge în patu-i.”

Nu poate fi explicat în niciun fel cum poate un ocean (pe care vântul îl conduce), să fie „reîmpins în patu-i” de o furtună, în loc ca aceasta să îl înfurie și să îl agite și mai mult. Aici, Eminescu a repetat aceeași veșnică poveste a oceanului care ar vrea să atingă cerul, rămânând *ocean*, surprinzând cu subtila minuțiozitate gradarea faptelor de la „răszvrătire” la “cumințire”, ce va fi iarăși urmată de frământări:

„Rănit de fulgere, el se-ncovoiaie
Și c-o poveste îl adorme-o boare
Și-n vis un cer în fundu-i se-ncovoiaie.”

Poetul se deschide înspre o nouă perioadă de neliniște, lăsând să se întrevadă o reînfruiere a oceanului, din cauza impulsului de a poseda concret ceea ce visează că are. Această iluzie e cea care se exaltă în vis, trezindu-l. Murmurul se va transforma în rumoare ca și plebea deșteptată demagogic din singura sa condiție pe care poate să o aibă cerul: aceea de calm și coeziune.

Poezia „Lacustră” este simbolistă prin sugestiile, simbolurile și stările sufletești specifice liricii bacoviene: spleen-ul, dezolarea, nevroza, disperarea, spaima, făcând ca această creație literară să fie o confesiune lirică. Prezența persoanei I singular, inclusă în desinența verbelor, sporește confesiunea eului liric, implicat total și definitiv în starea dezolantă, care pune stăpânire decisiv și implacabil pe sufletul poetului. Simbolul dominant în poezie este „lacustra”. O astfel de locuință supusă iminent prăbușirii prin putrezirea stâlpilor de susținere este una provizorie, singurătatea fiind totală. Lacustra simbolizează, așadar, o solitudine dorită, o autoizolare totală, care va duce, inevitabil, la prăbușirea spirituală a eului poetic. Apa este un simbol al dezintegrării materiei, spre deosebire de semnificația pe care o are la Mihai Eminescu, unde izvoarele, lacul, sunt dătătoare de viață. Apa bacoviană acționează încet, dar sigur, dezagregând spiritualitatea creatoare printr-o serie de simboluri sugestive: ploaia, malul, valul, scândurile ude.

În lirica blagiană, izvorul este un simbol al copilăriei fericite:

„Tu păzește, păzește tu izvorul să nu se usuce
la sfârșitul ăstui timp
lăsat în urmă între floare și poamă.”
(*Cuvinte către fata necunoscută din poartă*)

„Împărății s-au prăbușit.
Războaie mari ne-au pustiit.
Numai în Lancrăm subț răzor
rămas-a firav un izvor.

Păduri s-au stins și rând pe rând
oameni în umbră s-au retras
veșminte de pământ luând.
Dar șipotul, el a rămas.

De-a lungul anilor în șir
de câte ori în sat mă-ntorc,
mă duc să-l văd. E ca un fir
pe care Parcele îl torc.”
(*Izvorul*)

Am văzut că izvorul este o metaforă a Începutului și simbol al purității primordiale, al copilăriei ca vârstă de început a omului, care va fi marcat mereu de primele experiențe spirituale și materiale. Printr-o comparație metaforică, forța izvorului este asociată, la Blaga, cu energia vieții, a sufletului care își caută propriul drum:

„Nu-mi presimți tu nebunia când auzi
cum murmură viața în mine
ca un izvor
năvalnic într-o peșteră răsunătoare?”
(*Nu-mi presimți?*).

În concluzie, menționăm că, în literatură și cultură, apa este un subiect intertextual de performanță și un simbol coraportat cu multe lucruri: viața, trecerea într-o altă lume, emoțiile pozitive și negative etc.

Referințe bibliografice

BACHELARD, G. *Apa și Visele. Eseu despre imaginația materiei* // <http://www.scribd.com/doc/7131558/Gaston-Bachelard-Apa-Si-Visele>.

Dicționare

CHEVALIER, J., GHEERBRANT, A. *Dicționar de simboluri*. București: Artemis, 2002 [Chevalier et alii, 2002].

Texte

BLAGA, L. *Poezii*. București: Editura Academiei Române, 1998.

EMINESCU, M. *Poezii*. București: Editura Academiei Române, 2002.